Frangulis S. Frangos: Pontos'taki Soykırım Politikası ve Sürecine İttifak Devletleri Arşivinden Bakmak

Posted on 22/09/2019

Jön Türkler 1908'de kansız bir darbeyle yönetime el koydu. Gayrimüslim bütün azınlıklar o zaman durumun daha iyiye gideceğini umdular. Rum milletvekillileri meclise seçildiler,[1] "Hatta birisi dışişleri bakanı bile oldu (Mavrogenis Bey)*[2]*, genel olarak Rumlar tüccar, bankacı ve eleman olarak çok önemli pozisyonlara gelmişlerdi"?*[3]*

Almanya'nın Atina'ya gönderdiği temsilci Almanya İmparatorluğu şansölyesine gönderdiği raporunda (4 Ekim 1908), İstanbul'daki "Türk Yunan Kardeşlik Şenliklerini» anlatmaktadır. Bu şenlikler için Atina'dan farklı sosyal gruplardan kişiler gelmiştir.[4] Bu kutlamalara sadece Yunanlı İstanbullular Derneği değil Jön Türk heyeti de katılmıştı: "İstanbul'a varmaları gazetelerin yazdıklarına göre büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Rum, Türk, Yahudi ve Ermeniler topluluklara halinde resepsiyona geldi. Müzik grupları önce Fransız, Yunan milli marşını sonra da Anayasa marşını çaldılar. Bağımsızlığın ilk günlerindeki gibi birbirini tanımayan insanlar kucaklaşıp öpüşüyordu. Atina basını Türkiye ile arkadaşlık ve işbirliğine önem veriyordu».[5] Türk Yunan ilişkilerindeki bu radikal değişim Türkiye'de yaşayan birçok Yunanlılar artık yüzyıllar süren baskı ve zulmün sona ereceğini sandılar. Örneğin Tsimera yakınlarındaki Sarikanton köyündeki gizli Hristiyan nüfus ihtilalden sonra alenen Rum Ortodoks olduğunu açıkladı.[6]

İlk dönemin bazı ihtilalcileri söylediklerine gerçekten inanmaktaydı. Herkese insan hakları, eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve adalet.[7] Gelecek yılın 14 Nisanına kadar durum belirsizdi . Padişah Hamit'in kısa ve başarısız karşı darbesinden sonra, yerine genç kardeşi getirildi ve

Osmanlıların Padişahı oldu. O andan itibaren, tipik olarakda yönetimi JönTürk heyeti İttihat ve Terakki cemiyeti üstlendi.[37]

Ancak Jön Türkler arasında çok çabuk milliyetçi ve şoven eğilimler baş gösterdi. Gayrimüslim azınlıklara karşı baskı tekrar artmaya başladı. Kurulan bütün şirket ve dernekler yasaklandı.[8] "Yunanlılar, Suryaniler, Ermeniler, Kürtler, Araplar ve Türkler birden Osmanlı yani Türk olmalıydılar. Kültür ve Ekonomik alanda elde ettikleri bütün ayrıcalıkları kaybetmek zorundaydılar. Tek vatan, tek eğitim tek dil hakim olmalıydı. Meclisteki Hristiyanlar kazandıkları kürsülerin yalnızca yarısıyla yetinmek zorunda kaldı".[9]

Jön Türklerin ilk sloganı olan Osmanlılığın hedefi Osmanlı vatandaşı olan herkesin

ayrım gözetmeksizin eşit olmasıydı.[10] Seyrek olsa da bütün Müslümanların birleşmesinin propagandası olan «Panislamizm» sesleri de duyuluyordu.[11] Osmanlılık ve Panislamizm ile beraber gittikçe yükselen Türk milliyetçiliği akımı da vardı. Türk milliyetçileri devletin geleceğini sadece Türk milleti unsuru ile görmekteydi. "Yeni" Türk dilinin yaratılmasına öncelik veriliyordu. Türkçe'nin gereksiz olan bütün Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılması gerekiyordu. Bu anlamda yeni bir Türk edebiyatı ve sonuçta yeni bir Türk kültürü yaratılmalıydı. Böylece eski Türk kültürü desteklenebilecekti. Sonunda merkezi heyet bu milliyetçi akımı takip etti.[12]

Jön Türk ihtilalcileri önceleri ileri görüşlü ve özgürlükçü İzlenimini vermelerine rağmen Abdülhamit'in azınlık politikasını izliyordu. Hatta zamanla daha da geliştiler. Tepkici ve kör bir tutum edindiler ve devirdikleri kişilerin politikalarını uyguladılar. Bu tutumun nedeni ise bağımsızlık hareketleriyle başka toprakları kaybetmekten korkmalarıydı. Nitekim Osmanlı Devleti 1908 Ekiminde Bulgaristan'ı, Bosna ve Hersek'i kaybetti.[13] Bu gelişmeler ile alakalı olarak 1909'da Adana'da 30.000 Ermeni'nin hayatına mal olan katliam gerçekleşti,[14] 1908'de çok sıcak olan Türk Yunan ilişkileri çok kısa bir zaman İçinde soğudu. Bunun nedeni öncellikle Girit kriziydi. 1908 Ekiminde Atina'ya gönderilen Türk temsilci önce şu görüşü

belirtti “Adanın İstanbul için küçük önemi var, İstanbul’dan uzak, sadece zarara yol açabilir”.[15] Ancak bir sonraki yıl Türklerin tutumu tamamen değişti ve1909’da Atina’daki Alman Elçinin Alman şansölyesine gönderdiği rapora göre: “Yunanistan’ın adayı ilhak edeceği herhangi bir girişim savaş ilanına neden olacaktır”.[16]

Türk Yunan ilişkilerindeki gerilim Türkiye’nin Rum nüfusunu etkilemekte fazla gecikmedi. Birkaç gün sonra Atina gazetesi Embros’ta Türklerin kararlan yazılıdır: “Devletteki Hristiyanları yok etme mücadelesine giriştiler ve tabii ki Osmanlı imparatorluğunda en kolay hedef ve yurtdışında en az tepki getirecek olanlar seçildi gerek Yunanistan gerekse Bulgaristan rahatsız edici ve tehlikeliydi Öncelikte Yunanistan’ı ele almalıydılar”,[17]

O günlerde Patrik 3. İoakim, Mareşal [Mahmud] Şevket paşa (Daha sonra Savunma Bakanı ve Başbakan oldu) tarafından soğuk bir şekilde kabul edildi. Görüşme şu sözlerle sona erdi: “Kelleleriniz alacağız, hepinizi yok edeceğiz. Ya biz yok olacağız ya da siz”,[18]

Ülkenin Hristiyanları için, ihtilal hiçbir avantaja yol açmadı, tam teresine düşmanlık gittikçe daha açık bir şekilde ifade edilmeye başlandı. Anayasada bulunan Müslümanlarla eşitlik artık herkes için askerlik zorunluluğunu getirdi. Müslüman ve Hıristiyan Türk, Yunanlı ya da başka milletten olanlar. Hristiyanlara kendi kışlaları olacağı sözü verilmişti, böylece fanatik Müslüman asker veya üstlerinin saldırılarından korunabileceklerdi.[19] Ancak bu söz tutulmadı ve özellikleTenesür-Rum denilen Rum Ortodokslar ciddi tehlikeye maruz kaldı. Yunanlı ve Türklerin Girit’te çarpışmasından sonra,Türk milliyetçiliği arttı ve tehlike gittikçe daha ciddi olmaya başladı. Dikkatler bu konuya odaklandı, bunun nedeni ise İoannis Moisiadis’in raporlarıydı.Tanınmış bir Hristiyan olan Moisiadis, İsrail Vasiliadis’in Trabzon Ortaokulunda öğretmendi. Bu raporlarda eski bir talep[20] olan «Tenessür-Rum» nitelemesinin kaldırılması isteniyordu ve Jön Türk hükümetine sözünü tutma çağrısı yaparak Hristiyanlar için ayrı kışla inşa edilmesini istiyordu.

Bunlardan başka Tenessür-Rum ve gizli Hristîyanlar için af talep ediliyordu. Bunlar son

yıllarda Rusya'ya kaçmış ve şimdi yeni şartlar altında geri dönmek istiyorlardı. (Hristiyanlar da askere gidecek ancak özel kışlaları olacaktı).

Bu raporlardan biri (Hepsinin tarihi 15 Aralık 1909'du) Trabzon ve Gümüşhane kökenli Osmanlı meclisi milletvekillerine verilmişti.[21] Ayrıca bu rapor, özellikle Trabzonlu Rum milletvekili Kofidis ve Makedonya'nın Servia'sından olan Rum vekil Buşo'un adreslerine gönderilmişti.[22]

Burada altı çizilen şey şuydu, gizli Hristiyanlar özel bir ayrıcalık istemiyordu, askerlik görevlerini yerine getirmek istiyorlardı. Ancak Hristiyanlarla aynı muameleye tabi olmak istiyorlardı. Bu demeç Stavrioteslileri ve Tenessür Rumları askerliklerini yapmak istemediklerini söyleyerek suçlayanların argümanlarını çürütüyordu.

Buşo'a gönderilen raporda Rusya'ya kaçmayı başaramayanların "yenildiği" söyleniyordu. Yani onlara yapılan baskı ve zulümden sonra Hristiyan olduklarını söylemeyerek tekrar gizli Hristiyan oldular.

Türk hükümeti ve halkının Hristiyanlara ve Yunanlılara karşı olan düşmanlığı gittikçe artıyordu. Trabzon'da bulunan Avusturya Konsolosu 1910 Mayısında Viyana'yı bilgilendiriyordu, JönTürkler şu kararı verdiler: "Yunan malları ve gemilerine karşı en sert boykotaj uygulanacak. Yunan olan her şey öfke yaratıyor".[23] Hatta bir Türk gemicilik şirketinden bütün Yunanlı gemicilerini işten çıkarması istenmişti, yoksa başı belaya girecekti.

İki hafta sonra Jön Türkler Girit sorunu için gösteri düzenledi, böylece genç Türkler askere alındı. Hatta Konya'dan 50.000 gönüllü askere alınmak için başvurdu.[24] Ağustos ayında Savunma Bakanlığı bir kararname ile Hristiyanların gönüllü olsalar bile askere alınmasını yasakladı.[25] Daha sonra başka bir karar ile ülkenin bütün okullarındaki "yabancıların" yani Osmanlı olmayan öğretim üyelerinin çalışmasını yasakladı. Bu önlem en çok İzmir'e büyük

zarar verdi. Orada 150 Yunan vatandaşı öğretmen bulunuyordu. Ülkenin iç bölgelerinde Yunanlı öğretmenlerin görevlerini yerine getirmesi polis tarafından engelleniyordu ve böylece Rum okulları kapanıyordu.[26]

Türk idaresinin dini ve eğitim konularına karışması üzerine meclisin Rum vekilleri Ağustos ayında bu durum anlatan bir şikâyet mektubu gönderdiler. Jön Türklerin Hristiyanların eşitliği konusunda verdiği sözlerin tutulmamasından üzüntü duyduklarını ifade ettiler. Ayrıca Hristiyanlara özel kışlaların söz verilmesine rağmen yapılmadığını söylediler. Hristiyanlar subay olamıyordu. Yunanlıların çoğunlukta yaşadığı yerlerde bile yönetim kararlaştırıldığı gibi Rumların değil, Türklerin elindeydi. Son olarak, verilen sözlere rağmen Rum Ortodoks rahiplere açılan davalar sonucunda, Patrikhane'ye teslim edilmeliydi ancak bu söz de tutulmadı.[27]

1910 Martında, İçişleri bakanlığı Trabzon valisine gönderdiği resmi karara göre, «yoklama kaçakları» doğum evraklarını getirerekTenessür-Rum ibaresini ve Türk isimlerin sildirebileceklerdi. Bu teorik olarak eski gizli Hristiyanların, yani Tenessür-Rumların ve Stavriolulların, tanınmış Hristiyanlarla eşit olacağı anlamına geliyordu.[28] Ancak, bu karar Trabzon metropolitine, yani yetkili mercie dokuz ay sonra, 29 Aralık 1910'da bildirildi.[29] Bu tutum kanımca Türk idaresinin ve Jön Türk hükümetinin kararın uygulamaya koyulmasını istemediği anlamına geliyordu. Metropolit hemen ertesi gün İçişleri Bakanlığının kararını yayınladı ve ilgili kişilerin kararı uygulamalarını İstedi.[30]

Yunanistan Dışişleri Bakanlığı bu haberi Yunanistan Trabzon Konsolosunun raporundan 6 Ocak 1911'de aldı.[31] Bu vesile ile Yunanlı Dışişleri Bakanı, 1 Şubat 1911 'de gizli Hıristiyanların yaşadığı bölgeler olan Manastır ve Dirahio Konsolosluğuna mektup göndererek oradaki gizli Hristiyaniarın Spathililerin de Stavriolulların yaptıklarını talep etmelerini istedi.

17 Şubat 1911'de Yunanistan Dışişleri Bakanlığına verilen bir rapordaki istatistiklere göre

Trabzon, Haldia ve Rodopolis bölgelerindeki Tenessür-Rumiarın sayısını 431 aile olduğundan bahsediliyor.[32] Bu ailelerin fertleri ve Kapadokya'nın Stavrioluları, İçişleri Bakanlığının 1910'daki kararına göre, Hristiyan olarak kayıt olabilirdi. Böylece Türkler tarafından Tenessür-Rum sorunu daimi bir şekilde çözülüyordu. Ancak bu tenha ve merkezden uzak olan bu köylerin sakinleri bu imkânı çok geç öğrendiler. Birçok kişi ise bilinçli olarak bu hakkı kullanmadı.Trabzon'daki Yunan Konsolosunun Atina'ya gönderdiği bir raporda, örneğin, Kasım 1911'deSanta'ya yakın iki köy olanTersave Stamata'daki 100 ve 125 ailenin, hala Müslüman olarak kayıtlı olduklarını ancak kendilerinin aslında gizli Hristiyan olduklarını ve gizlice Santa'ya kilisenin ayinlerine geldiklerinden bahsediliyordu.[33]

Bu tutum birçok şekilde İzah edilebilir: Yukarıda değindiğimiz Türk Yunan gerilimi devam ediyordu, böylece Rum halka baskı ve zulüm uygulaması devam ediyordu. Üstelik, Rum halkı Jön Türklerin verdiği hiçbir sözü tutmadığını görüyordu, onun için resmen ifade edilen eşitlik ve özgürlük demeçlerine inanmıyordu. Bu yüzden birçok Rum Hristiyan veya gizli Hristiyan, ya dağlık bölgelere ya da Rusya'ya kaçıyordu. Böylece askerlikten kurtuluyordu, çünkü Hristiyanlara özel kışlalar verilmediği için daime tehlike altında kalmaya devam ediyorlardı.[34]

1911'de Selanik'te yapılan Jön Türklerin kongresinde bütün devlette görülen anti-Hristiyanlığın bir göstergesiydi. Makedonya'da yaşayan bütün Hristiyaniarın silahsızlandırılması kararlaştırıldı, ancak tersine Müslümanlar özellikle azınlık oldukları bölgelerde, silahlarını muhafaza edebileceklerdi. Ayrıca, asker ve po!isler"kuşkulu" kişiler hakkında denetimsizce istediğini yapabilecekti. Hatta onlar hakkında sürgüne bile karar verebilirlerdi. Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarına Müslümanlar yerleştirildi ve bu bölgelerde Hristiyanların toprak satın almaları yasaklandı. Yunan ticaretine karşı yapılan boykotaj daha da sert olmalıydı ve liberal partilerin kurulması önlenmeliydi. Son olarak da zorla olsa bile devletin bütün vatandaşlarını «Osmanlılaştırmak» kararlaştırıldı.[35]

1911 Şubatında İzmir'deki Avusturya Konsolosu Jön Türklerin bu tutumu hakkında

raporunda şunları yazar: “İktidardaki parti rakiplerini yok etmek için terör tedbirleri almaktan çekinmemektedir. İktidara sahip olduğu için yönetimin değişik sektörlerinde çalışan memurları sadece açık bir şekilde taraftarları olmadığı için görevlerinden uzaklaştırmaktadır. Bunu o kadar sert bir şekilde yapmaktadır ki, kariyer yapmak isteyen birisi mutlaka onlara biat etmelidir”.[36]

Ekim ayında Trabzon’da Müslümanların silahlandığı ve Hristiyan nüfusa karşı katliam düzenleneceği söylentileri çıkar. Bu haberin doğru olup olmadığı veya sadece söylenti olduğu öğrenilememiştir. Ancak durum o kadar ciddidir ki Vali Türk nüfusa böyle bir hareketin sorumlularına idam cezası verileceğini hatırlatmak zorunda kalmıştır, [37] Jön Türkler tarafından etnik azınlıklara her bakımdan eşitlik sözü verilmiş olmasına rağmen, 1912’de Trabzon valiliğinde 12 temsilciden yalnız bir Hristiyan temsilci vardır, bir Rum temsilci, Rum nüfus resmi İstatistiklere göre 75.000 erkekten oluşuyordu, yani Rum kesimi eksik bir biçimde temsil ediliyordu, bu durum Rumlar tarafından kınanıyordu.[38]

Anti-Hristiyan tutum gittikçe kötüye gidiyordu, bu Giresun’da yayınlanan bir gazetenin Mayıs 1912’deki başlığında daha iyi anlaşılıyor: Kılıç zamanı geldi politika zamanı değil». Avusturya elçisinin bu gazete hakkımdaki görüşüne göre Jön Türklerin bölgesel organı olduğu»ve yazılan makale Hristiyan ülkelere karşı olduğundan özel bir önem taşımaktadır: (Kurtuluş kılıçtan, kılıca, kılıçla gelecek! Kuran’dan alınan bu ifade davranışımızın yönlenmesine yardım edecektir” [39] Yukarıda değinilen elçi bu ifadeyi şöyle değerlendirir: “(Jön Türk) partisinin bir bölümünün Müslümanlarla Hristiyanlar konusunda eski Türklerin düşüncelerine geri dönüyorlar”.[40] 1911 ‘de başlayan Balkan Savaşı Hristiyan nüfusun endişesini daha da pekiştirdi. “Avusturya Konsolosu Haziran 1912’de hükümetini şöyle bilgilendirmişti: Rumlar, Girit sorununun belki Yunanistan’la savaşa yol açacağından ve bunun da intikam yani katliamı beraber getireceğinden korkmaktalar”.[41]

Aşağıdaki örnek Rum olan gizli Hristiyanların endişesini gözler önüne sermektedir. Bu endişe Türklerin eski gizli Hristiyanlara ve ailelerine karşı aldığı tedbirler göz önüne

alındığında hiç de yersiz değildir. Pontos'un Kapıköy bölgesinde Rum bir rahibe (Hristiyan olan) kayın pederinden İki atölye miras kalmıştır. Ancak bölgenin kaymakamına göre bu yasadışıdır çünkü kadının dedesi Müslümandı (yani gizli Hristiyan'dı).

Kaymakam (Rumlara karşı intikam duyguları beslemekteydi) böylece yapmak istediğini gösterdi ve aşağıdaki olaya karışmadı, hatta belki kışkırttı. Bölgenin emniyet müdürü dokuz polisle atölyeler gider. Atölyeler başkalarına kiralanmış olmasına rağmen içerideki eşyaları dışarı atılmasını emreder. Oradan geçmekte olan rahip aynı zamanda yasal varis olduğu için durumdan şikâyetçi olur. Ancak vahşice dövülür ve tutuklanır. Rodopolis Metropoliti durumdan haberdar olur ve onun müdahalesinden sonra rahip serbest bırakılır, ancak olayın sorumluları yaptıklarının hesabını ödemezler.[42]

Bunun gibi olaylar göz önüne alındığında Rum gizli Hristiyanların veya eskiden gizli Hristiyan olanların çekingen olmaları anlaşılmaktadır. Çünkü daha önce olduğu gibi gizli Hristiyan olarak kalıp, şimdilik haklarını talep etmeyi askıya aldılar.

Balkan Savaşının sonu yani 1914'ün başlarında gerilim hiç azalmadı. Jön Türkler Rum ve Ermenilere karşı ekonomik boykotaj düzenlediler. Yöre halkına Rum tüccarlardan alışveriş yapmama çağrılan yapıldı. Avusturya başkonsolosu Viyana'ya 29 Ocak 1914 tarihinde şunları yazıyordu: "Giresun'da duvar yazılarıyla Müslümanların Rum berberlerin dükkânlarına girmemesi isteniyor, çünkü Rumlar son savaşta güvenilir olmadıklarını gösterdiler. Trabzon'daki boykotaj yeni Türk hükümetinin aşırı şoven eğilimi sonrasında ancak kötü olayların habercisi olabilir".[43] Kısa zaman sonra, İstanbul'dan gelen emirle, Rum okulları ve kiliseleri kapatıldı.[44]

Türkiye'nin 29 Ekim 1914'te 1. Dünya Savaşı'na girmesi, son seçimlerde büyük bir galibiyet kaydeden ancak "nüfusun azınlığını temsil eden" [45] JönTürkler savaş önlemleri olarak 1915 yılından itibaren Hristiyan halkı kitlesel olarak tehcir etti veya katletti. Bu katliam sırasında 3 milyon Ermeni, Rum ve Assurlu ve başka Hristiyan gruplar öldürüldü. Bu katliama Alman

askeri misyon da katıldı. Yonan'a göre Almanlar, 1913 'ün sonralarından itibaren, dağılmış olan Türk ordusunu yeniden düzenlemek ve teyakkuza hazırlamak için ülkede bulunuyordu.[46] Yonan'ın görüşüne göre "Hristiyan nüfusun 1915'te yapılan katliamı, Alman askeri temsilcilerin desteği olmadan, en azından bu ölçüde, gerçekleşmesi mümkün değildi Birinci Dünya savaşı sırasında ülkede 800 fazla Alman subayı bulunuyordu, ayrıca cephane ve Alman hükümetinin ekonomik desteği de gönderilmişti",[47]

Durum 1. Dünya Savaşının başlangıcından sonra Hristiyanlar için tekrar zor ve tehlikeli olmaya başladı.Türk tarafı onları Müttefiklere sempati duydukları için suçlayıpTürkiye'nin yenilmesini arzuladıklarını söylüyorlardı.[48] Türkiye kendisini korumak için ve "Hristiyan vatandaşlarının durumundan siyaseten istifade etmek için, savaşın başlangıcından beri Atina'yı tehdit ediyordu. Yunanistan'ın Müttefiklere katılması halinde Türkiye'de yaşayan Rumlardan intikamla tehdit ediyordu".[49] Bu intikamların hangi şekle bürüneceğini askeri ataşe Pomiankovski ile elden anlatıyor: Kendi kulaklarıyla İçişleri Bakanı Talat Paşanın, İstanbul'un en zengin Rum'unu kastederek«Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan ederse paşanın ilk asacağı kişi o olacaktır".[50]

Birinci Dünya Savaşında Rum nüfusa yapılan baskının başka bir nedeni, kanımca,Türk nüfusun Rumların ekonomik refahına karşı olan kıskançlığıdır.[51] Bu kıskançlığın ilk göstergeleri Jön Türklerin Rum (ve Ermeni) tüccarlara 1914'ün başlarında uyguladıkları boykotajla ifade edildi.

Aşağıda Türklerin Yunanlılara karşı aldığı tedbirlerin bir resmini göstermeye çalışacağız. Bu olaylar hakkındaki materyal o kadar zengin ki, burada çok az örnekle sınırlı kalmak zorundayız.

1915'te İskenderun'da, belki Rum nüfusun silahsızlandırma çerçevesinde, Rumların evlerinde ilk araştırmalar yapılmaya başladı.[52] Ermeniler bu dönemde yani tehcir veya yok edilmeden önce, evlerine fanatik Müslümanlar ziyarete geliyordu ve "İslâmlaştırılma

propagandasına ve dinlerine sadık kalanlara da olası sonuçlara katlanma tehditlerine" maruz kalıyorlardı.[53] "Trabzon, Samsundaki birçok aile, resmi mercilerin baskılarıyla din değiştirip kurtuldular".[54]

Buna benzer şekilde Rum nüfusun kitlesel olarak zorla sürülmesi ve İslamlaştırılması ile gerçekleşti. Deniz kıyılarından ülkenin içlerine doğru sürülen Rumlar sistematik bir şekilde Müslüman köylere dağıtıldılar. Her köye 5-10 aileden fazla yerleştirilmedi.[55] Bazen de ölçüt Rumların sayısının köy nüfusunun %10'unu geçmemesiydi. Bu tedbirlerin tek amacı Rum nüfusun zorla İslamlaştırılmasıydı.[56]

Rumların bu köyleri terk etmesine izin verilmiyordu.[57] Bu yüzden de iş bulup hayatta kalma imkânları çok sınırlıydı. Bu durumu Türk idaresi kullandı ve onları İslamlaştırmaya çalıştı. Hatta sadece İslâmlaşan Rumlara yardım sağlanıyordu.[58] Anne babasını ve ailesini yitiren çocuklar dağlarda ve başka yerlerde dolaşıyordu, onları açlık ve soğuğun getirdiği ölüm bekliyordu. Hayatta kalanlar ise köylerin Müslüman nüfusuna dağıtılıyordu ve böylece "Hristiyanlıktan uzaklaşıyordu".[59] Başka yetim Rum çocukları ve o dönemin normal olmayan sürülme şartlarında ailesini kaybeden çocuklar yetimhanelere örneğin Panormos'a gönderiliyordu, böylece Müslüman eğitimi alıyordu.[60]

Mültecilerin ve sürülenlerin çoğu öldü, "çünkü Türkler onların yemek almasını Önlüyordu".[61] Alman bir tercüman 1915 ağustosunda, Ayvalık'a yaptığı bir seyahatte, bölgedeki Rum nüfusu hakkında geniş çaplı bir çalışma yaptı: "Ayakta durabilen bütün erkekler askere çağrıldı, yalnız kadınlar, çocuklar ve yaşlılar kaldı. Hepsini daha iyi muhafaza etmek için demiryollarının yanına topladılar. Hükümet halkın yiyeceği ile ilgilenmediği için her gün birçoğu öldü. Asker olan Rumlar, Küçük Asya'da gördüğüm kadarıyla, daha çok yol ve kışla inşası gibi ağrı işlerde kullanılıyordu. Ayvalık ve İzmir dışındaki Batı Küçük Asya'da şimdiye kadar bulunan gelişmiş Rum unsuru yok olmuş".[62]

Bu durum uzun süre devam etti. Aynı yılın Aralık ayında (1915) İstanbul'daki Alman elçi

Meternich ülkesinin şansölyesine Yunanlı meslektaşı ve Patrik'in kitlesel sürgünlere dair taleplerini içeren bir rapor gönderdi. Bu rapora göre terk edilmiş Rum köy ve tarlalarına Müslüman göçmenler tarafından el konuluyor, ancak mültecilerin yılın en zor mevsiminde hayatta kalabilmeleri için en gerekli eşyalardan bile mahrumdular.[63]

Askere gitmek zorunda olan Yunanlıların durumu ise daha iyi değildi. Nisan1915'te Enver Paşa askeri bir yasa çıkararak paralı askerlik imkânını sınırladı.[64] O zamana kadar askerlikten muaf olanlar %50 'ye varıyordu ve genel olarak Hristiyanlar Türk ordusuna gitmiyorlardı. Bu durum ise paralı askerliğe çok fazla zam yaparak karşılanıyordu. Pomianovsiki'ye göre «Bu yasa öncelikle devletin gelirini artırıyordu, öte yandan İse ordunun menfaatine de zarar vermiyordu, çünkü bu kadar çok parayı verebilenlerin sayısı çok azdı».[65]

Mart 1916'da beden cezası öngören yasa yürürlüğe girdi böylece "orduda disiplin sağlanacaktı" ve en önemlisi asker kaçaklığı azalacaktı. Rum nüfus istisnasız, sakat, hasta ve yaşlılar askere alınıyor ve genel olarak yol yapımlarında kullanılıyordu bunların büyük bir bölümü ise yetersiz beslenme ve zor şartlar altında ölüyordu.[66] Bunlara göz önüne alındığında Pontus Rumlarının Rus işgaline sempati ile bakmaları anlaşılabilirdi. Alman verilerine göre 1917 yılının sonuna kadar 15 yaşından 48 yaşına kadar 200.000'den fazla Rum askere gönderildi. Bunların çoğu kötü muamele, hastalık, açlık ve soğuk yüzünden öldü»,[67]

O vakit RuslarTrabzon'a çıkarma yapma uğraşırdaydılar ve Rumlar bunu sempatiyle gördüler. Ancak Türk tarafı Rumların bu tutumunu hiç iyi görmediler ve Karadeniz'de Rum'u boğdular.[68]

Ruslar Nisan 1916'da[69] Pontus'un bazı bölgelerini işgal ettiğinde Rumların durumu iyileşti.[70] Birçok gizli Hristiyan Rus işgali sırasında Rum ve Hristiyan oluklarını İtiraf ettiler.[71]Erzurum yakınlarındaki gizli Hristiyan köyü Hevek'ten 77 "Türk" ailesin mensupları

o zaman Rusya'ya ait olan Batum'a giderek Rus General ve Rum cemaatten köylerine bir rahibin gönderilmesini talep ederek babalarının dinlerine dönmek istediklerini söylediler. Bunun üzerine Batum'daki Rum cemaat rahip Manos'u köye gönderir. Ancak Rusların ayrılmasıyla tekrar aynı problemler yaşanmaya başladı.[72]

Rusların işgali sırasında Rus General İvan'ı iki ayrı "Türk" köyünün temsilcileri ziyaret etti ve onlar da atalarının dinlerine dönme talebinde bulundu. Bu hadiseyi Trabzon kilise konsül üyesi Apostolidis anlatmaktadır. Hatta bu hadise hem onun hem de konsülün diğer üyelerinin garibine gider çünkü bu köyler (adları kolayca anlaşılacağı üzere yazılmıyor), fanatik Müslüman köyler olarak anılmaktaydı. Rus General bu problemleri de Rum cemaatine havale etti. Rum cemaat da bu gizli Hristiyan'ların temsilcilerine alenen itiraflarını ertelemelerini ve savaşın sonunda Rusların işgal ettiği bölgelerin akıbetine göre davranmaları tavsiye etti.[73]

Aynı tavsiyeyi Of bölgesinin gizli Hristiyan temsilcilerine ünlü Trabzon Metropoliti Hrisanthos da vermişti.[74] Oflular Metropolitten onlara alenen itiraflarında yardımcı olmasını istemişlerdi. Ancak Hrisanthos onları vazgeçirdi çünkü özellikle Rus işgalinden sonra başka bölgelerin gizli Hristiyanlarının bulunduğu tehlikeli durumu daha iyi biliyordu. Ayrıca «Pontus Rumlarının lideri»[75] , Pontus'un bağımsızlığı için verilen mücadelenin sonuç getirebileceğine inanıyordu. Gizli Hristiyanların vicdanının serbest olacağına ve dolayısıyla Oflu gizli Hristiyanların da serbest olacağına inanıyordu.

Of Hristiyanları da Hrisanthos'un tavsiyesine uyarak dinlerini açıklamadılar.[76] Rusların Pontus'tan ayrılmasından sonra başka bölgelerdeki eski gizli Hristiyanlara karşı yapılan baskıyı gören Oflular, bunun üzerine beklemeye karar verdiler. Zaten biraz sonra Türk Yunan savaşı başlayacaktı (1919-1922) ve anlaşılacağı üzere din itirafı için pek uygun bir zaman değildi.

Oflu gizli Hristiyan Rumlar 1922 Lozan Anlaşmasını bu şartlar altında ve ani bir şekilde

öğrendiler, bir oldubitti ile karşı karşıya kaldılar: Resmi olarak Müslüman oldukları için nüfus mübadelesi çerçevesinde ülkeyi terk edemezlerdi. 1980 yılına kadar bu köylerin isimleri bile Yunancaydı: Alitinos, Ksenos, Holos, Eratinos, Holaesa, Fotinos, Mesohori, Palahori, Gorgora, Kondu, Onelos, İpsili. Kenan Evren'in darbe yönetimi Küçük Asya azınlıklarını Türkleştirme tedbirleri çerçevesinde coğrafik bölgeleri bile Türkleştirmeye karar verdi. Böylece birçok şehrin, köyün ve yerin adı değişti. Ancak buna rağmen azınlıklar hala ayakta kalmaya devam ediyor ve eski Rumca isimleri kullanmaya Hristiyan geleneklerini uygulamaya devam ediyor. Eski Hristiyan eşyaları, kandil ve ikonaları saygıyla saklıyor ve ölüleri için koliva dağıtıyor. Orada yaşayanların çoğu günümüzde bile Pontus dilini çok iyi konuşmaktadır.[77] Bu köyleri ziyaret eden eski mülteciler akraba olarak karşılanıyor. Bugüne kadar bu köylerin sakinleri eski mülteci ziyaretçiler için "Ertan temeter (Bizimkiler geldi)" demektedir.

Yukarıda değindiğimiz Hevek köyünde yaşayan gizli Hristiyanların çoğu rahip Manos'un köyü terk etmeden önce onlara söylediği gibi Rusya'ya gitmediler. 1924'te yapılan nüfus mübadelesinde sadece 5 Hristiyan olarak tanınmış aile Yunanistan'a geldi, ailelerin çoğu Türkiye'de kaldı. Bu ailelerden on tanesi İstanbul'a taşındı ve gizli Hristiyan hayatlarını sürdürdüler.[78]

Rus işgali altında olmayan diğer Pontus bölgelerinde çok kötü şartlar hâkimdi. Samsun'a yeni bir yönetici tayin edildi, onun hoşgörüsü ve özendirmesiyle Türk polisi ve askeri Rum nüfusa saldırılar düzenlemeye başladı. Bu saldırılarda Rum rahipler dövüldü, kadınlar tecavüz edildi, kadın, erkek ve çocuklar öldürüldü vs.[79] Köylerin Hristiyan sakinleri yönetim tarafından vahşice, neredeyse insanlık dışı, muamele görüyordu. Taşranın Hristiyan halkı jandarmaların geçimini sağlamakzorundaydılar tabii bundan Müslüman köylüler bundan muaf tutulmuştu.[80] Sivas'ta kalan bütün Ermeni ve Rumlar Ermeni kilisesine hapsedildi.

"Falakaya yatırıldıktan sonra İslamlığa geçen Rum ve Ermeniler bugün (27 Haziran 1916) serbest bırakıldı. Geriye kalan Ermenilere yönetim İslam dinine geçmeleri tavsiyesi verildi.

Eğer ret ederlerse, yok olacaklardı”[81] İstanbul’daki Alman elçi Metternich, 30 Haziran 1916’da Şansölye’ye gönderdiği mektubunda gelmekte olan Rum katliamının “Ermenilerin katliamından daha büyük olacağını çünkü mağdurların daha fazla olacağını çünkü ganimetin çok çekici olduğunu” söylemektedir. “Rumların Türkiye’nin kültürel bir unsurudur, eğer dışarıdan engellenmezse Ermeniler gibi yok olacaktır”.[82] Temmuz 1916’da kitlesel olarak Rum aileler tahliye edildi. Mağdurlar genel olarak batı Küçük Asya ve Karedeniz kıyıları Ankara vilayetindendi.[83]

Samsun’daki konsolos ise şunları yazmaktaydı: «Türkçede Sürmek ile Yok etmek artık eş anlamlı sayılmaktadır, çünkü öldürülmeyenlergenellikle hastalık ve açlıktan ölmektedir».[84]

Önce Küçük Asya’nın batı kıyılarında başlayan, Rum ve Ermenilerin kitlesel sürgünlerinin fikir babası,Türk süvari birliğinin Alman Generali ve Alman askeri birliğinin komutanı, Liman von Sanders’ti Planı Küçük Asya’nın batı kıyılarında yaşayan Rumları, öncelikle askeri nedenlerden dolayı, Anadolu’nun içlerine doğru nakletmekti,[85] Talat Paşa’nın Nisan 1915’teki askeri reformları aslında Liman von Sanders’İn eseriydi.[86] Ancak ilginç bir şekilde 1916 yılının Ağustosunda fikir değiştirerek Rumların sürülmesi için «askeri açıdan sürülmelerinin bir değeri yoktur»[87] dedi.

Anlaşılan o ki, Alman ve Türk menfaatlerinin temsilcisi olarak, Liman von Sanders, Küçük Asya Rumların sürülmesinin sonucu olarak, Almanya ile akraba ilişkileri olan Yunanistan Kralının tahttan düşmesinden korkuyordu. Bu durum sırasıyla eski başbakan Venizelos’un kuvvetini artırabilirdi. Venizelos zaten 1915’te Selanik’te müttefiklere yakın bir hükümet kurmuştu. Görünüşte değişen fikirleri hakkında Alman Generalin siyasi niyetleri bulunmaktaydı. Bu yüzden şunları yazıyordu: «Türk hükümeti daha sonra bu konuda istediğini yapabilir». [88]

Ancak Türk hükümeti sadece kendi istediğini yapmadı, Sanders’in gerekli olduğunu düşündüğü her şeyi yaptı: Nisan 1917’de Alman General, hemen hemen tamamı Rum olan

Ayvalık'ın tahliye edilmesini emretti. İstanbul'daki Alman elçi o vakit "Bütün bu meselenin Talat Paşa için kötü, kendisi sadece bizim tavsiyemizle Rumların lehine bir siyaset başlattı. Yunanistan temsilcisi bu meselenin Yunanistan kralı için kötü sonuçlar doğurabileceğini söyledi. Çünkü böyle geniş çaplı bir tedbir (Sürülen Yunanlıların sayısı 12.000 ile 20.000 arasındaydı), sadece Türklerden değil Almanlardan da kaynaklanıyor. Alman askeri yönetimi tarafından uygulanmaya başladı, hatta başlangıçta Türkler buna şiddetle karşı çıktılar".[89]

Ekim 1917'de Alman İmparator Wilhelm, Türk nüfusun tezahüratları altında üçüncü defa İstanbul'a geliyordu. "Türkiye'nin ve Padişah'ın büyük bir arkadaşı olarak" geldiğini, "Çanakkale'yi ve hilal bayrağı olan başka sınırları kahramanca müdafaa ettikleri için, bir kardeş olarak müteşekkir"[90] olduğunu söyledi. II. Wilhelm, Hristiyan bir ülkenin Hristiyan bir imparatoru olarak uluslararası cemaate "Türklerin ve Müslüman halkın dostu olarak"[91] görünmekten çekinmedi. Bunu 1915'te yapılan Ermeni katliamını ve Rumların sürgününü bilerek yaptı. Bu katliam ve sürgünler özellikle bu üçüncü gelişinden doruk noktasına vardılar. 1898'deki ikinci ziyareti sırasında Şam'da 300 milyon Müslümanın "kendisinin koruması altında olduklarından emin olmalarını gerektiğini" [92] söyledi.

İstanbul'daki Alman elçi Meternich'in raporlarına göre, Türkler Rumların Karadeniz kıyılarından sürülmesine mazeret olarak Rusların Rum nüfusu silahlandırdığını ve bir Rum ayaklanmasından korktuklarını söyledi.[93] Ancak bu iddiala tamamıyla temelsizdir çünkü sürgüne gönderilen Rum nüfusu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşuyordu.[94] Silah tutabilecekler, yukarıda da söylediğimiz gibi, askere alınmış, sürgüne gönderilmiş ya da Rusya ve Yunanistan'a kaçmıştı.

Gerçekten Samsun yöresinde Rum asker kaçakları tarafından "eşkıya grupları" oluşmuştu. Ancak kanımca, bu meseleTürkler tarafından kasıtlı bir şekilde büyütüldü ve savunmasız kadın, çocuk ve yaşlılara karşı daha da vahşi önlemler alınması için bahane olarak kullanıldı. Trabzon'daki Alman konsolos Bergfeld'in kendisi bile bu eşkıya gruplarının sayısının "çok abartıldığını"[95] söylemiştir.

Meternich'e gönderdiği bir mektubunda Samsun Metropolitiyle yaptığı bir konuşmadan bahsediyor. Metropolit bu grupların oluşmasının nedenlerini anlatırken şunları söylüyor: "Bir önceki Türk yöneticisinin yönetiminde Türk milis ve jandarmaları tarafından Rum kadın ve kızlara karşı özellikle taşrada çok saldırı gerçekleşti. [96] Bunun üzerine asker kaçakları Trabzon aracılığıyla Ruslarla temas kurup silah temin etmek istediler". Ancak bu grupların Rus silahlarını temin edilmesi İstanbul Patriğinin ve Petrupolis Sinodunun müdahalesiyle durduruldu.[97] Alman konsolos, Türkler tarafından "Yunanlıların sınır dışı edilmesinin devam ettiğinden" bahsetmektedir. "Ermenilerin sınır dışı edilmesinden çok kazanan bazı Türk grupları, aynı uygulamayı Rumlara karşı yapılması halinde de kazanç sağlayacaklarına inanıyorlar".[98]

Avusturyalı konsolos Bergfeld'de Rumların korkularına katılıyor, nitekim Rumlar da "Türklerin taşradaki Rum nüfusa karşı şiddet uygulamalarının bitmediğini"gözlemliyor. Samsun yöneticisinin söylediği ifadesini de çok ilginç buluyor: "Sonunda Rumlara da Ermenilerin başına gelen gelecek".'[99]

Birkaç hafta sonra aynı yönetici şunları söyleyecek: "Ermenilere yaptıklarımızı Rumlara da yapmalıyız. Bu şimdi yapılmazsa en azından barış müzakereleri sırasında yapılması lazım. Eğer o vakit Yunanistan duruma müdahale etmeye kalkarsa o zaman daha serbestçe hareket edebiliriz". Bundan iki gün sonra da "Rum konusunu biran önce çözmeliyiz. Bunun için bölgeye birlikleri gönderdim. Yolda gördükleri her Rum'u öldürsünler diye".[100]

Nitekim kısa zaman sonra Samsun'dan Giresun veTripolis'e kadar olan kıyı bölgesinde sürgün uygulanmaya başladı.[101]Samsun Metropoliti Germanos, yıl sonuna kadar gerçekleşen bütün olayları kaydedip "Rum nüfusa karşı alman tedbirler hakkında bir raporla İstanbul Patrikhanesine" gönderdi. Bu rapordan bazı bölümleri yayınlıyoruz: "Kar dizlere kadardı ve hava çok soğuktu, buna rağmen milislerin eşliğinde binlerce çocuk kadın ve hasta ihtiyarlar Sivas'a doğru ilerliyor.[102] Hastalar yolun kenarında terk ediliyor, hemen hepsinin ayakları çıplak; yani önceden soğuk yüzünden ölüme mahkûm edilmiş. Bölgenin

zengin köylerine Samsun'dan milis ve asker gönderildi, bu köyleri yaktılar, yaşlı ve çocukları öldürdüler kadınlara da tecavüz ettiler. 10 yaşından küçük kızlar ve 80 yaşın üzerindeki kadınların da buna maruz kaldı"[103]

Birkaç gün içinde Samsun çevresinde 14 köy tamamen, 4 köyün yarısı, 26 köy kısmen yakıldı, tabi daha önceTürkler tarafından yağmalandı. Aynısı 16 kilise ve bir o kadar okula da yapıldı. Bunlardan başka "6 kilise yağmalandı ve aziz ikonalar, mücevherler vb. askerler tarafından çarşıda satıldı". 75 kişi öldürüldü, bunların arasında 3 rahip vardı, ayrıca 69 kadın ve kıza tecavüz edildi.[104]

Bu olayların Türk nüfus tarafından kendiliğinden ve plansızca olmadığı, tam tersine Türk hükümetinin desteği ve hoşgörüsüyle yapıldığı İstanbul'da 31 Ocak 1917 tarihindeki haberden anlaşılıyor. Bu habere göre Talat Paşa (Daha sonra Büyük Vezir olacak) güvendiği Avusturyalı bir ajana "Türkiye'nin daha önce Ermenilerde olduğu gibi Rumlardan da kurtulmak için aynı şeylerin gerekli olduğunu"açıkladı.[105] Münferit Rum eşkıya gruplarının oluşumu da "Türklere bütün Rumlara karşı geniş çaplı sürgün uygulama bahanesi veriyor ve böylece, daha önce Ermenilerle olduğu gibi devlete karşı her unsurun yani Rumların yok olmasına mazeret sağlıyor".[106]

Yunanistan'ın 26 Haziran 1917'de !. Dünya Savaşına girmesiyle nihayet Türkiye'ye uzun zamandır beklediği bahane veriliyordu. Artık sistematik bir şekilde askeri şart gerekçesiyle Rumlara karşı sürgün başlatabilecekti.Türk hükümeti, Yunanistan onunla ilişkiyi kestiğine göre "Osmanlı Rumlarına karşı önem almayacağına ancak Yunanistan vatandaşı olanlar, askeri şartlar gerektirdiğinde başka bölgeler gönderileceğine"[107] karar verdi. Ancak bunun tersinin gerçekleştiği bilgileri vardı. Samsun ile Sinop arasında bulunan ve tütün yetiştirilen Bafra kasabasında, Aralık ayında (her zaman olduğu gibi) Rum nüfusa karşı önlemlerle topraklar alındı, şiddet uygulandı, cinayet işlendi."Yardım toplama çağrısı yapıldı, bu yardıma katılmak istemeyenlere şiddet uygulandı, sonunda yardım etmeye mecbur bırakıldı. Kızılırmak kıyılarındaki Rum köylerinde tekrar katliam gerçekleşti.

Irmağın içinde öldürülmüş Rum kadın ve çocuk görmek mümkündü. Her yerde Rumlara karşı uygulanan şiddet izi görülüyor ve askeri ve siyasi unsurlar bu tahribatı tamamlıyordu".[108]

İki hafta sonra Bafra'da bulunan kadın ve çocuklardan oluşan birkaç bin Rum, sınır dışı edildi. Kwiatkowski 3 Ocak 1918'de İstanbul'daki elçiliğine telgraf çekerek şunları söylüyordu: "Son zamanlarda eşkıyaların etkinlikleri önemli ölçüde sınırlandığı için bir barış dönemi görünmeye başladı. Buna rağmen kış mevsiminde katliam ve sürgün olayları devam etti, üstelik tek amaçlan Rum unsurunun yok edilmesiydi".[109] Sınır dışı edilmek binlerce kadın ve çocuk için emin bir ölüm anlamına geliyordu. Aynı olaylar geçen sene de olmuş ve binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanmıştı.[110]

Sınır dışı ve sürgünlerden başka, bütün Pontus bölgesinde, yukarıda da değindiğimiz gibi İslâmlaştırma çabaları da gözlemlenmiştir. Bu konuda Sivas, Nikopolis ve Koionia bölgeleri hakkında yeterli bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler bir okul müdürü ve aynı zamanda Rum cemaat üyesi olan Pontoslu Kiniğopulos tarafından sağlanmıştır.

Nitekim 1916 yılının aralık ayından itibaren Paltzana veTrupsi köylerindeki Yunanlı kadınlar İslâmlaştırılmış ve Türk haremlerine gönderilmiştir.[111] Halil Topanoğlu adında ve Nikopolis'te yaşayan bir Türk alenen savaştan önce neredeyse açlıktan öleceğini ancak şimdi neredeyse cennet olduğu kadar rahat yaşadığını ve birçok İslâmlaşmış (Rum) kızının olduğunu söylüyordu. Yukarıdaki cemaatin Patrikhaneye 1917'de gönderdiği mektupta Koionia yöresindeki toplam on köyde birçok zorunlu İslâmlaştırma vakası anlatılmaktadır. Koratza köyündeki 200 Rum ailesinden sadece 26'sı kaldı, diğerleri yok oldu. Bu 26 aileden bir tanesi köy rahibinin ailesiydi ve ölümden sadece kızının ve gelininin İslamlaşmasıyla kurtuldu.[112] Kolonia yöresindeki toplam 51.660 Rum'dan sadece üçte biri sağ kalmayı başardı. Hayatta kalmayı başaranlardan çoğu özellikle kadın ve çocuklar zorla İslâmlaştırıldılar.[113] Kiniğopulos'un da söylediği gibi, en kötüsü,Türk otoriteler Rum çocuklarını sözde korumak için ailelerinden alıp Sivas'ta bulunan Türk okullarına

gönderiyordu. Çocuklar da dolayısıyla Türk eğitimi alıyorlardı. Küçük çocuklar bile bu uygulamadan muaf tutulmuyordu.[114] Bu nedenle birçok çocuk İslamlaştı.[115]

Epesios yöresinde bulunan 12.000 Rum'un çoğu sürgün sırasında öldü. Bu bölgeden iki Rum sürgünden iki "İslâmlaşmış" Rumların yardımıyla kurtulmayı başarıp bu konuda ayrıntı vermiştir. Orada da birçok zorunlu İslâmlaştırma gerçekleşmiştir.[116]

Sivas'ta bulunan Rum erkekler 1917'den itibaren ya sürüldü ya da hapsedildi. Kadın ve çocuklar Aziziye bölgesine götürüldü ve Türk köylerine İslâmlaştırılmak üzere gönderildi. Her köye 5-10 kişiden fazla olmamak üzere dağıtıldılar.[117] 1917 ve 1918 yıllarında Sivas'ta zorunlu İslâmlaştırma vakaları da bulunmaktadır.[118]

Pontus'un başka bölgelerinde de bazı köylerinin tümünün zorunlu olarak İslâmlaştığı görülmüştür, örneğin Sinop yakınlarındaki Hopsa,[119] Yokarıköy ve Sema köylerinde.[120] Mart 1918'deTürkiye ve Rusya arasında barış sağlandı ve Pontus'un işgali bitti. Ancak 15 Ocak ile 1 Mart 1918 arasındaki sürede 45.000 Rum Haldea bölgesini, 26.000Trabzon[121] bölgesini ve 4.862 Rum da Rodopoiis bölgesini terk edip yurtlarına dönen Rusları takip etmiştir. Daha sonra Batum, Ardahan ve KarsTürklere verildikten sonra orada bulunan

Rum Rusya'ya gitmiştir. Bunlar son otuz yılda Rusların koruması altında yaşamak için buraya yerleşmişti.[122]

Avusturya Konsolosu Kwiatkowski'ye göre, sadece Trabzon şehrinden 8.000 Rum, Türklerden kurtulmak için kaçtı. Yaptığı hesaplara göre savaştan önceki Rum nüfusunun yarısından fazlası (15.000).[123]

Surmena yakınlarındaki Rum köyü Karakancı 1918'de 100 Hristiyan ve 36 gizli Hristiyan aileden oluşuyordu.[124] Ancak yavaş yavaş 1918'den sonra Rusya'ya gittiler ve sadece 15 aile kaldı. Bu 15 aile ise nüfus mübadelesi ile Yunanistan'a yerleşti.[125]

Trabzon'un Kerasea köyündeki gizli Hristiyanlar, 1917 yılında Rus işgal kuvvetleri himayesi altındayken alenen Hristiyan olduklarını beyan ettiler ancak Rusların gitmesinden sonra Türkler tarafından öldürüldü.[126]

Bunlara rağmen Trabzon'da Rum nüfusa karşı şiddet bakımından durum göreceli olarak iyiydi. Bunun neneni ise metropolit Hrisanthos'un uzlaştırıcı etkisîydi.[127] Kendisi Türk şehirde kalanTürk nüfusu Rus işgali sırasında Rus ordusundaki Ermeni unsurundan korumuştu.[128] Buna karşın Samsun metropoliti Germanos Rum nüfusun Müttefiklere ve özelikle de Rusya'ya olan sempati gösterilerini engelleyememişti.

Bundan sonra İse "Milisler tarafından taşradaki Rum nüfusuna yönelik birtakım haciz ve baskı yapıldı. Aynı zamanda askerlik görevini yapan Rumlara çok kötü muamele edildi". Bu durum Rumlar arasında tepkiye yol açtı ve yukarıda değindiğimiz eşkıya gruplarının kurulmasıyla sonuçlandı. Bu gruplar Rus işgali altındaki Trabzon ile temas kurmuşlardı.[129]

İşgal boyunca Samsun'a yerleşen Avusturya'nın Trabzon Konsolosu, 1916 ile 1918 arasında Samsun'dan ülkenin içlerine doğru gönderilen Rumların sayısını 80.000 ile 100.000 arasında olduğunu hesaplıyor! "Son tedbirler kışın ve hiçbir önlem alınmadanuygulandığı için sürülenlerin önemli bir bölümü öldü" [130]

Baskı ve sürgünler devam ederken Ermenilere yapılanlar hatırlanıyordu. Pontos Rumları Türklerle gelecekte barış içinde yaşama ihtimali görmüyorlardı. Bu durumda da Pontos'ta bağımsız bir devlet fikri doğmaya başladı.

Ocak 1918'de Marsilya'da ilk Pontos Kongresi gerçekleşti. Bu kongreye Avrupa ve Amerika'da yaşayan birçok Pontoslu katıldı.[131] Kongreyi düzenleyen Marsilya'nın büyük tüccarlarından, Konstantinidis, komisyon başkanı olarak seçildi ve delegeler tarafından belirlenen amaçlar doğrultusuna kendisine yetki verildi.[132] Böylece Büyük Kuvvetleri Pontos meselesi hakkında haberdar etme çabası başladı. Kasım 1918'de, Konstantinidis, Londra ve

Paris hükümetlerine kongrede oluşturulan komisyonun görüş ve hedefleri hakkında bir bildiri gönderdi.[133] Bazı ülkeler, "Bir Pontus devletinin kurulması için destek sağlama"[134] niyetini gösterdi. Küçük Asya'daki Pontos Rumlarının lideri Trabzon metropoliti Hrisanthos gösterildi (Daha sonra Kemal tarafından bu faaliyetleri nedeniyle ölüme mahkûm edildi), Rus diasporası tarafından da V. İoannidis gösterildi.[135]

Yayına hazırlayan: S. Çetinoğlu

Kaynak: Hangi Türkiye, hangi Türkler, Atina 2012

---

[1] İoakimidis S., Genel Pontos tarihine katkı, Atina (1970) s. 28, Apostolidis, D. Pontos bölgesi Helenizm'inin tarihi), Selanik), (1935) s. 108-109. Apostolidis, D. Pontos bölgesindeki büyük trajedi), (Atina), (1919) s. 27, Enepekidıs P. Pontos Rumlarının sürülmesi, Atina (1962) s. 8 .

[2] Rum milletvekillerinin sayısı hakkında görüşler değişmektedir: F. Endres Die Türkei, Bilderund Skizzen von iand und Volk, München (1916) s. 126'ya göre sayı 27'ydi. R. D. Robinson, The First Turkish Republic, Cambridge (1965), s 326, ve Bihl, W., Die Kaukasus-Politikder Mittelmachte, Wien-Köln-Graz (1975), s. 182)'e göre 23 Rum milletvekili vardı. Bura, Osmanlı İmparatorluğundaki milletvekili seçimleri adlı çalışmasında DKMS c4, Atina (1983) s. 77'de 24 sayısını vermektedir. H. Duda, Vom Kalifatzur Republik, Wien (1948), s. 58 'de ise sadece 18 Rum milletvekilinin olduğu söylenmektedir.

[3] Pomiankowski, J., DerZusammenbruch des OttomanİschenReiches, Leipzig (1928), s. 156.

[4] Bihl, W„ Die Kaukasus-Politik der Mitteimacht, Wien-Köln-Graz (1975), s. 182. Schafer, R., Der. Deutsche Krieg, Die Türkei, İslam und Christentum, Leipzig (1915), s. 47.

[5] Bonn PAAA, Türkei No 168, Die Beziehungen der Pforte zu Griechenland, t. 6, Abschrift Nr. 69 (4 Ekimi 908), Hantel an v. Bülow. Bura, Osmanlı İmparatorluğundaki milletvekili seçimleri DKMS c4, Atina (1983), s. 69. (Athanasiadis,S,), Santo bölgesinin tarihi ve kültürü), cilt. 1, Selanik, (1967), s. 64.

[6] Maravelakis,M. – Vakalop-ulos, A., Selanik bölgesindeki göçmen kampları, Selanik), (1955). s. 94.

[7] Bura, Osmanlı İmparatorluğundaki milletvekili seçimleri DKMS c4, Atina (1983), s. 69. Rodas M, Almanya nasıl Türkiye Yunanlılarını İmha etti, Atina, (1978} s. 17,

[8] Hostler, C.W., Türken und Sowjets, Frankfurt a.M.-Berlin (1960), s. 126. Bura, Osmanlı İmparatorluğundaki milletvekili seçimleri DKMS c4, Atina (1983), s. 76.

[9] Schafer, R. Der Deutsche Krieg, Die Türkei, İslam und Christentum, Leipzig (1915), s. 52. Gelzer, H„ Geistliches und Weltliches, Leipzig (1900), s. 210,211.

[10] Alp, Tekin, Turkismus und Panturkismus, Weimar (1915), s. 2, Apostolidis, D., Pontos bölgesindeki büyük trajedi, Atina, (1919), s. 29 k.e. Shaw, S., «Das Osmanische Reieh und die moderneTurkei», Fischer, Weltgeschichte, c, 15, Frankfurt (1971), s. 137. Endres, F., Die Türkei, München (1916), s. 201-202.

[11] Alp, T., Turkismus und Panturkismus, Weimar (1915), s, 3. Cevat, A., Die Entwicklung des Nationalgefühls der Türken, von deren Frühzeit bis zur Begrundung der Republik, München (1938), s. 74. Rodas M, Almanya nasıl Türkiye Yunanlılarını imha etti, Atina, (1978} s. 18,

[12] Alp, T, İbid s. 4-8. Ayrıca bakınız H. Duda, Vom Kalifat zur Republik, Wien (1948), s. 74 Enepekidis P., Pontos Rumlarının sürülmesi Atina (1962) s. 8, Atina, A.Y.E., K.Y.A.

1920, Pontos Rumları, Arşimandrit Panaretos'un raporu s. 23-24.

[13] Duda, H., Vom Kalifat zur Republik, Wien (1948), s. 58. Hallgarten, G., Imperialismus vor 1914, München (1963), s 103. Guse, F., Die Türkei, Leipzig (1944), s. 45. Werner, E. & Markov, W., Geschichte derTürken, Berlin (1979), s. 223.

[14] Koutcharian, G., «Der Volkermord an den Armeniern und seine Auswirkungen», Pogrom, Nr. 72/73,11. Jhrg. (Marz 1980), s. 11. H. Duda, Vom Kalifat zur Republik, Wien (1948), s. 64 'te "yalnız" 20.000 mağdur hakkında konuşuyor. Djemal Pascha, Erinnerungen, München (1922), s. 329, Agabatian, O., Ermenistan ve Ermeni meselesi, Athens (1975), s. 56. Kruger, K„Türkei, Berlin (1955), s. 108.

[15] Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen derPforte zu Griechenland, c. 6, Abschrift Nr. 71 (9 Ekim. 1908), Hantel an v. Bülow.

[16] Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen derPfortezu Griechenland, c. 6, Abschrift Nr. 41 (6 Haziran 1909), Wangenheim an v. Bülow. Bura, Osmanlı imparatorluğundaki milletvekili seçimleri DKMS c4, Atina (1983),

[17] Bonn PAAA,Türkei No. 16B, Beziehungen der P forte zu Griecheniand, c. 6, Abschrift Nr. 48 (24 Haziran 1909), Wangenheim an v. Bülow,

[18] İstanbul'da yayınlanan Almanca gazete Osmanischer Lloyd, Nr. 146 (25 Haziran 1909) başlık «Mahmut Şevket Paşa ve Ekümenik Patrik»: Anlage zu Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Pforte zu Griecheniand, c. 6, Nr. 170 (26 Haziran 1909), Miguel anv.Bulovv. İoakim. Daha fazla bilgi için bakınız: Atina, A.Y.E., K.Y., 1911,B (33,53,52) 35, Kilise arşivleri No 8380, Atina (7 Nisan 1911) ve No. 124,Trabzon (24 Mart 1911). Bura, Osmanlı İmparatorluğundaki milletvekili seçimleri DKMSc4, Atina (1984),t.4, Atina (1984), s. 71, Apostolidis, D., Pontos bölgesindeki büyük trajedi , Atina, (1919), s, 28-29. Rodas M,

Almanya nasıl Türkiye Yunanlılarını İmha etti, Atina, (1978) s. 17.

[19] Atina, A.YE, K.Y., A. 1920, Pontos Rumları, Arşimandrit Panaretos'un raporu s. 20-23. Kilise gerçekleri, İstanbul : Askeri genelge (2 Eylül 1909 s. 273-276, Gayrimüslimlerin askerlik görevleri (21 Ekim 1909) s. 329-331 .Askerlik görevi için resmi mektuplar (2 Aralık 1909), s. 377-379, Resmi evraklar (9 Ocak 1910), s. 1-2, Hristiyanların askerlik görevleri, s. 50-51, Patrikhane: Hristiyan askerlere dair (5 Mart 1910), s.65-66. H ristiyanların askerlik görevi meselesi, eğitim meselesi (Aralık 1910) s. 379-384, Yeni Takrir. Osmanlı imparatorluğundaki Rumların durumu (30 Haziran 1911), s. 193-200. Ayrıca bakınız Bura, Osmanlı İmparatorluğundaki milletvekili seçimleri DKMS c4, Atina (1984), t. 4, Atina (1984), s. 75-76. Emmanuilidis, E. Osmanlı devletinin son yıllan), Atina), (1924). s. 150 Apostolidis, D., Pontos bölgesindeki büyüktrajedi, Atina), (1919) s. 28-29.

[20] Son defa gizli Hristiyanlar meclise başvurdu ve tabii ki olumlu bir değişme olmadı. Bakınız Lenin- Museum Moskau, F. 181, No 193, Mektup no. 33,37 (15 Aralık 1909).

[21] Lenin-Museum Moskau, F. 181, No 193, Mektup no. 36 (15 Aralık 1909).

[22] Lenin-Museum Moskau, F181, No 193, Mektup no. 33 (15 Aralık 1909), Mateos Kofidis'e ve no 37 (15 Aralık 1909) Yorgo Buşo'ya. Bakınız Apostolidis, D., Pontos bölgesi HelenizmİninTarihi, Selanik, (1935) s. 28-29. Bura, Osmanlı İmparatorluğundaki milletvekili seçimleri DKMS c4, Atina (1984), t. 4, Atina (1984), s. 75. EmmanuilİdisE., Osmanlı devletinin son yılları), Atina, (1924). s. 151-154.

[23] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, Konsulate 1910 Trapezunt,127 pol. (27 Mayıs 1910), Moricz an v. Aehrenthal. Bu özel olarak kurulmuş kurulda iki Yunanlı vardı. Kanımca Jön Türklerin muhalefet istememelerinin bir göstergesidir. Ayrıca bkz. Bonn PAAA, Türkeİ No. 168, Beziehungen derPfortezu Griechenland, cilt 7, No. 75 (16 Haziran 1910). EmmanuilİdisE., Osmanlı devletinin son yıllan), Atina, (1924). s. 59, Rodas M, Almanya

nasıl Türkiye Yunanlılarını İmha etti, Atina, (1978) s. 22. Atina, A.Y.E., K.Y., A, 1920, Pontos Rumları, Arşimandrit Panaretos'un raporu s. 24.

[24] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, Konsulate 1910 Trapezunt, 231 pol. (11 Haziran 1910), Moricz an v. Aehrenthai.

[25] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, Konsulate 1910 Smyrna, No. 62 (28 Eylül 1910), Krac an v. Aehrenthal: «Savunma Bakanlığı 25 Ağustos 1326 tarihli genelgesinde Z1.782, birlik komutanlarına Hristiyanların Mustahfız [40 yaşını geçmiş] kategorisine gönüllü olsalar bile alınmamalarını» bildirdi. Bu da kanımca Türklerin Hristiyanlara karşı güvensizliğini göstermektedir.

[26] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 349, Konsulate 1910 Smyrna, No. 67 (14 Ekim 1910), Krac an v, Aehrenthal. Atina, A.Y.E., K.Y., 1911 /B 53, Selanik Manastır Konsoloslukları No. 674 (24Temmuz 1911), Konsül von Thessaloniki an das Griechische Au Benministerium. Ayrıca bakınız Tasudis G., Atina Başpiskoposu Trabzon Makale ve Çalışmaları 1911-1949, Atina 1977, s. 44-45, EkümenikPatrikhanenin Kilise Gerçeği dergisinde 27 Ağustos 1911 ve "Şovenliğin ve Vahşiliğin Kurbanları" adlı makale ile karşılaştırarak.

[27] Rum milletvekillerinin Padişaha gönderdiği mektuptan. Bu mektubu İstanbul Yunanistan elçisi hazırlamış ve 12/8/1910 tarihinde Atina'ya göndermiş: Atina, A.Y.E., K.Y., 1910, IB. IG, a.a.K., No. 1372 (12 Ağustos 1910), Türklerin Rumlara karşı baskı ve katliamı. Ayrıca bkz. Atina, A.Y.E., K.Y., 1910/IE, Hristiyanların Türkiye'deki askerlik durumu, ID'nin mektubu, Atina (30 Mart 1910) Başlık «Türkiye'deki Askerlik İşlemleri».

[28] Trabzon'daki Yunanistan Konsolosunun Atina'ya gönderdiği önemli belgenin Yunancaya tercümesi. Bugün Dışişleri Bakanlığının arşivlerinde bulunmaktadır. Atina: A.Y.E., K.Y., 1911, B/53, Selanik Manastır Konsoloslukları No 10 (6 Ocak 1911).

[29] Atina, A.Y.E., K.Y., 1911, B/53, Selanik Manastır Konsoloslukları No 10 (6 Ocak 1911).

[30] İbid.

[31] İbid.

[32] Atina, A.Y.E., K.Y., 1911, B/53, Selanik Manastır Konsoloslukları, Trabzon (17 Şubat 1911), Trabzon, Haldia ve Rodopolis bölgelerinde yaşayan ve Tenesür Hristiyan adlandırılanların listesi.

[33] Atina, A.Y.E., K.Y., 1912, B/50, Küçük Asya nüfusunun İstatistik verileri, No. 571, Trabzon (21 Kasım 1911).

[34] Atina, A.Y.E., K.Y., A. 1920, Pontos Rumları, Arşimandrit Panaretos'un raporu. s. 23. Panaretos, Tarih boyunca Pontos, Drama, (1927), s. 148.

[35] Atina, A.Y.E., K.Y., 1911, B/53, Küçük Asya Konsoloslukları, No. 236, Samsun (30 Mayıs 1911), ilişikte: Samsun metropoliti Germanos'un 363 No'lu mektubu (30 Mayıs 1911). Konusu Hristiyanların sürülmesi. Prot.No. 440 Samsun (13 Ekim 1911). Atina, A.Y.E., K.Y., 1911, B/53. Selanik-Manastır Konsolosları No. 674, Selanik (24 Temmuz 1911). Duda, H., Vom Kalifat zur Republik, Wİen (1948), s. 63-64. Lepsius, J., Bericht über die Lage des Armenischen Volkes in der Türkei, Potsdam (1916), s, 220 Tasudis G., Atina Başpiskoposu Trabzon Makale ve Çalışmaları 1911-1949, Atina 1977, s. 50-53, Hrisantos, Ekümenik Patrikhanenin Kilise Gerçeği dergisi (10 Eylül 1911).

[36] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 352, Konsulate 1911. Smyrna, Ar. 11(19Şubat 1911) Krac an v. Aehrenthal.

[37] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 352, Konsulate 1911 Trapezunt, Z. 67, (31 Ekim 1911}, Moriczan v. Aehrenthal. Ayrıca 8kz, Atina, A.Y.E., K.Y, 1911, B/53, K. Asya Konsoloslukları No. 455, Trabzon (12 Ekim 1911)

[38] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, Konsulate 1912Trapezunt, No. 18 (25 Nisan 1912), Moricz an v. Berchtold.Taaoüönç, E (Tasudis G.) ApBpaKaı peAetaı Xpûaav0ou, (Hrisanthos'un makale ve çalışmaları), A0r|va (Atina), (1977), s. 92-93.

[39] Hademy Milliet adlı Giresun gazetesinin (19 Mayıs 1912) ve "Kılıç zamanı geldi siyasetin zamanı değil" adlı makale. Bu makalenin bir bölümü Almancaya çevrilmiş ve Avusturya Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunmaktadır. Viyana, HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, Konsulate 1912 Trapezunt, No. 22. pol, (30 Mayıs 1912), Moricz an Berchtold. Gazetenin buna benzer bir makalesini ise Yunanistan Konsolosu Serinadis bildiriyor. 28 Mayıs 1912, Atina. Atina A.Y.E., K.Y., 1912,B/53, Trabzon Yunanistan Konsolosluğu, No. 291, Trabzon (28 Mayıs 1912). Bkz. Atina, A.Y,E„K.Y., B/53 K, Asya Konsoloslukları No.440, Amisos (13 Ekim 1911).

[40] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, Konsulate 1912 Trapezunt, No. 22. pol. (30 Mayıs 1912), Moricz an Berchtold.

[41] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 357, Konsulate 1912 Trapezunt, No. 25/pol. (8 Haziran 1912), Moricz an Berchtold.

42 22 Haziran 1912 tarihli ve arşimandrit Panaretos'un Trabzon Metropolitine gönderdiği mektuptan. Bu mektubun bir kopyasını Trabzon'daki Yunanistan Konsolosu Serinadis İstanbul'a 25 Haziran 1912 tarihinde göndermiştir. Günümüzde Dışişleri Bakanlığının arşivinde bulunmaktadır. Atina A.Y.E., K.Y., 1912, B/53 Trabzon Yunanistan Konsolosluğu, No, 350, Trabzon (25 Haziran 1912).

[43] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 365, Konsulate 1914 Trapezunt, Z. 8/P (29 Ocak 1914), Moricz an Berchtold. Atina, A.Y.E., K.Y., 1922. A/5/VI (13), A'Siyaset, Pontos ve Ermenistan, Yunanlıların Katliamı, No, 576, Atina (15 Haziran 1922). Ayrıca bkz. EkümenİK Patrikhane, Kara İncil, İstanbul 1919, s, 238-284.

[44] WİEN HHStA, PA, XXXVIII, Karton 365, Konsulate 1914 Trapezunt, Zl. 40/P. (14 Haziran 1914), Kwiatkowski an Berchtold. Atina, A.Y.E., K.Y., A. 1920, Pontos Rumları, Arşimandrit Panaretos'un raporu. s.26. Atina, A.Y.E., K. Y, 1922. A/5/VI (13), A'Siyaset, Pontos ve Ermenistan, Yunanlıların Katliamı, No. 576, Atina (15 Haziran 1922). E, (Emmanuilidis, E.), (Osmanlı devletinin son yılları), (Atina), (1924). s. 289.

[45] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 365, Konsulate 1914 Trapezunt, Zl. 42/P. (16 Haziran 1914), Kwiatkowski an Berchtold.

[46] Yonan, G. Assyrer heute, Hamburg-Wien (1978), s. 28. Almanya ekibinin mekanizmasının büyüklüğünü anlamak için bkz. Batı Almanya Dışişleri bakanlığı. Bonn PAAA, Konstantinopel 136 (1914), DİE deutsche Militarmission; Konstantinopel 137 (1915), Deutsches Militar in derTürkei; Konstantinopel 138 (1915), Millitarmission. Ayrıca bkz. Stephanjan, St., "DİE İmperialistische Politik des kaiserlichen Deutschland gegenüber Westarmenien wahrend des Ersten We!tkrieges", oto Pogrom, Nr. 64,10. Jhrg. (1979), s. 23.

[47] Yonan, G., Ibid., s. 28.

[48] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 361, Konsulate 1913 Trapezunt, Z. 121 pol. (28 Aralık 1913), Moricz an Berchtold. Bihl, W„ Die Kaukasus-Politik derMittelmachte, 1. bölüm, Wien-Köln-Graz (1975), s. 182.

[49] Pomiankowski, J„ Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches, Zurich-LeipzİG-Wien (1928), s. 158. Yunanistan 1, Dünya Savaşına 1917 Haziranının sonunda girdi.

[50] Ibid., s. 158. R. de Nogales'e göre, VierJahre unterdem Halbmond, Berlin (1925), s. 98.Talat Paşa önce Ermenileri temizlemek daha sonra ise Rum ve diğer Hristiyanlardan kurtulmak istiyordu.

[51] Bihl, W„ Die Kaukasus-Politik derMittelmachte, bölüm I, Wien-Köln-Graz (1975), s. 182. Atina, A.Y.E., K.Y.,1922. A/5/VI(13), A'Siyaset, Pontos ve Ermenistan, Yunanlıların Katliamı, No. 576, Atina (15 Haziran 1922).

[52] Lepsius,)., Deutschland und Armenien 1914-1918, Potsdam (1919), s. 31.

[53] Lepsius, J., ibid., s. 105. DerTodesgang desArmenischen Volkes, Postdam (1927), s. 254-255.

[54] Lepsius, J., Deutschland und Armenien 1914-1918, Potsdam (1919), s. XXXV, 95.

[55] Atina, A.Y.E., K.Y, Türkiye'de Rumlara karşı baskı, s. 32. İstanbul Yunanistan Elçisinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği rapor (16 Nisan 1915).

[56] Atina, A.Y.E., K.Y, Türkiye'de Rumlara karşı baskı, s. 31 (14 Ocak 1916). A.Y.E., K.Y, 1922. A/5/VI(13), A' Siyaset, Pontos ve Ermenistan, Yunanlıların Katliamı, No, 576, Atina (15 Haziran 1922).

[57] Atina, A.Y.E., K.Y, Türkiye'de Rumlara karşı baskı, s. 32.

[58] Lameras, K. (Küçük Asya Sorunu), (Atina), (1918), s. 66. Atina, A.Y.E., K.Y., Türkiye'de Rumlara karşı baskı, s. 32 (14 Haziran 1915). (Kiniğopulos, P) (Nikopoiis, Kolonya bölgesindeki katliam ve tahribatlar üzerine raporlar), (İstanbul) (1919), s. 19.

[59] Lameras, K„ ibid., s. 67-68.

[60] Atina, A.Y.E., K.Y., Türkiye'de Rumlara karşı baskı, s. 31, İstanbul'daki Yunanistan elçisinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 3272 no'lu telegraf. (17 Mart 1917).

[61] Bonn PAAA,Türkei No. 168, Bezlehungen derTürkelzu Griechenland, c. 14, Nr, 1034 (3 Ağustos 1915), Telegramm des deutschen Gesandten in Athen, Mirbach, an das Ausw, Amt; ve no. 957 (19 Temmuz 1915), Telegramm von Mirbach an das Ausw. Amt. A Atina, A.Y.E., K.Y, A. 1920, Pontos Rumları, Arşimandrit Panaretos'un raporu s. 33

[62] Bonn PAAA, TürkeİNo. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 14, "Beobachtungen des Dragomans Schworbel aufseiner Dienstreise nach Aiwali (2-19 Ağustos 1915)".

[63] Bonn PAAA, Türkei No. 175b, Die Chritien in der Türkei, c. 9, no. 736 (27 Aralık 1915), Metternich an v. Bethmann Hollvveg. Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 14, no. 27 (3 Şubat 1916), Kuckhoff an die deutsche Botschaftin Konstantinopel.

[64] Pomiankovvski, J., DerZusammenbruch des Ottomanischen Reiches, Zurich-Leipzig-Wien (1928), s. 242- 243.

[65] Pomiankovvski, J., DerZusammenbruch des Ottomanischen Reiches, Zurich-Leipzig-Wien (1928), s. 243.

[66] WİenHHStA, PA, XXXVIII, Karton 368, Konsulate 1915Trapezunt, protokol no'suz (28 Ekim 1915), k.u.k. Vizekonsul İn Samsun an KwiatkowskİAtina, A.Y.E., K.Y.,Türkiye'de Rumlara karşı baskı, s. 20-25. Atina, A.Y.E., K.Y., 1922,A/5/VI (13), A'Siyaset, Pontos ve Ermenistan, Yunanlıların Katliamı, No. 576, Atina (15 Haziran 1922).

[67] BonnPAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 16 (12

Mayıs 1918), «Funkspruch Lyon 10.5.18». (Zervos, I.), (Pontos Rumları), (Atina) (1919), s. 13 Atina, A.Y.E., K.Y., 1922, A/5/VI (13), A'Siyaset, Pontos ve Ermenistan, Yunanlıların Katliamı, No. 576, Atina (15 Haziran 1922).

[68] Pomiankowski, J., Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches, Zurich-Leipzig-Wien (1928), s. 159. Trabzon'daki Amerikalı Konsolosa göre 28 Temmuz 1915'teTrabzon'dan Samsun'a götürülen 600 Rum, asker ve polisler tarafından katledilip denize atıldı. Bkz (Lameras, K.) KüçükAsya Sorunu (Atina), (1918), s. 65.

[69] Atina, A.Y.E., K.Y., A. 1920, Pontos Rumları, Arşimandrit Panaretos'un raporu s. 41. Hrisantos Trabzon Kilisesi, (Atina), (1931), s. 764. Tasudis G. Hrisanthos'un makale ve çalışmaları, (Atina), (1977), s. 268.

[70] Kilise kütüklerine dayanan istatistiklere göre Pontos bölgesinde 1914'te nüfus 1.700.000 civarındaydı. Bunların 930.000'i Rum 773.000 kadarı iseTürk'tü. Atina, A.Y.E., K.Y., A. 1920, Pontos Rumları, Arşimandrit Panaretos'un raporu s 10 ve 41. Hristantos, "Büyük Dük Nikolay Nikoiayeviç Hazretlerinin Trabzon'a varışı": Komnini, c, 1, fasikül 7, Trabzon (1916), s. 87-93. Teofilaktos, T. Pontos efsaneleri ve idealleri, Selanik) (1926), s. 10.

[71] Pontoslu gizli Hristiyanlar başlıca Tonya ve Of bölgelerinde bulunuyordu, «19. YY yetmişli yıllarında K. Dieterich tarafından 14.000 olarak hesaplanıyordu». Kromni ve Dorul gibi başka bölgelerde ise son 50 yıl "güçlü bir Hristiyanlığa dönüş eğilimi bulunuyordu", Dieterich, K,,«Das Griechentum Kleinasiens», Landerund VölkerderTürkei,. H. Grothe, Leipzig (1915), s. 259.

[72] Papadopulos Papailias, Erzurum'un Yaylalar bölgesinde Hristiyanlar, s. 5377-5378. Pavlidis I., Anadolu ve Pontos tarihinde dökülen kan ve verilen kurbanlar, Dodonİ yayınları, Selanik), (1979), s, 73-74.

[73] Apostolidis, D., Pontos bölgesi Helenizminin tarihi, Selanik), (1935), s. 82.

[74] Of bölgesinin gizli HristİyanNüfusunun varlığı ve büyüklüğü K. Dieterich, Das Griechentum Klelnasiens, Leipzig (1915), s. 259 ve H. Kiepert, «Die Verbreitung der griechischen Sprache im pontischen Kustengebîrge», Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde, c. 25, Berlin (1890), s. 330 gösteriliyor. Sonuncusu Of bölgesinde 12.000 gizli Hristiyan olduğunu savunuyor.

[75] Jaschke, G., «DieTürkisch-Orthodoxe Kirche», Der İslam, B. Spuler, c.45, Berlin (1969), s. 319.

[76] Tasudis G. Trabzonlu Atina başpiskoposu Hrisantos'un biyografisi ve anılar, (Atina), (1970), s. 160. Agelomatis, Hr, (Anadolu Dünyası) Atina, (1971), s. 421.

[77] Kukkidis,K., Anadolunun farklı dünyaları, (Atina), (1958), s. 299. Samuilidis, Hr, Pontos'ta seyahat, (Atina) (1979), s. 77, Papadopulos, A., Pontos bölgesinden hatıralar, Edessa), (1962)., s. 30-31.

[78] Papadopulos Papailias, Erzurum'un Yaylalar bölgesinde Hristiyanlar, cilt. 10 Selanik), (1959)., s. 5377-5378. Milioris, Gizli Hristiyanlar, (Atina), (1962)., s. 86.

[79] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916, Trapezunt, Zl. 22/P, (14 Haziran 1916), Kwiatkowski an Burian. Bonn PAAA, Konstantinopel 159 (1916), Griechen İn derTürkei, c. 1, tarihsiz (19 Mayıs 1916), Metropolit von Amisos/Samsun, Germanos, und das Ökumenische Patriarchat. Atina, A.Y.E., K.Y., 1919, A/4a, Pontosluların bağımsız devlet kurma çabaları No. 1362, İstanbul (15 Mayıs 1919), Albay Katehaki'nin Savunma Bakanlığına gönderdiği Pontos'un durumu adlı rapor. Ayrıca bkz Şanoğlu, H, Pontos trajedisi, Selanik (1923), s. 9, Zervos, I, (Pontos Rumları), (Atina) (1919), s. 22.

[80] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, Zl. III/Res. (15 Haziran 1916), del Torre an das k.u.k. Generalkonsulat-Trapezunt.

[81] Sivas Alman konsolosunun İstanbuldaki Alman Elçiliğine gönderdiği telgraf (27 Haziran 1916) del Torre an das k.u.k. Generalkonsulat-Trapezunt.

[82] "Deutscher Botschafter İn Konstantinopel, Metternich, an v. Bethmann Hollweg (30 Haziran 1916)", Lepsius, J., Deutschland und Armenien 1914-1918, Potsdam (1919), s. 277.

[83] Bonn PAAA,Türkei No. 168, Beziehungen derTürkeizu Griechenland, c. 15, no. 124 (12Temmuz 1916). Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 15, No. 1 (1 Eylül 1916).

[84] Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen derTürkei zu Griechenland, c. 15, X-X-, (16 Temmuz 1916), Abschrift von Telegramm no, 129 (15 Temmuz 1916) von Kuckhoff. Wİen HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916Trapezunt,ZI. 27/P. (30Temmuz 1916), Kwiatkowski an Burian.

[85] Sanders, L.v., FünfJahre Türkei, Berlin (1919). EmmanuiüdİS, E Osmanlı devletinin son yılları, (Atina), (1924). s.. 128 Enepekidis P, Pontos Rumlarının sürülmesi, (Atina) (1962)s.12.

[86] Enepekidis P ibid., s. 10.

[87] Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkeizu Griechenland, c. 15, B, no. 1218 A. (3 Ağustos. 1916), Liman von Sanders an das Grosse HauptquartİerStambul.

[88] Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 15, B, no.

1218 A. (3 Ağustos. 1916), Liman von Sanders an das Grosse Hauptquartier Stambul.

[89] Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 15, no. 164 (8 Nisan 1917), Telegramm von Zimmermann an V. Grünau, VViedergabe eines Telegramms vom 7. April 1917 vom deutschen Botschafter in Konstantinopeİ. Ayrıca bkz. Wien HHStA, Türkei Xii, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in derTürkei 1916-1918, No. 203 (3 Nisan 1917),Telegramm vonTrauttmansdorff.

[90] Bonn PAAA, Konstantinopel 44, Reise S.M. Des Deutschen Kaisers nach Konstantinopel, c. 1 (Oktober 1917), Osmanischer Lioyd (15-17 Ekim 1917) mit dem titel “Unsern Kaiser willkommen”

[91] Bonn PAAA, Konstantinopel 44, Reise S.M. Des Deutschen Kaisers nach Konstantinopel, c. 1 (Oktober 1917), Osmanischer Lioyd (15-17 Ekim 1917) tarihinde yayınlanan “Büyük İmparator” adlı bir şiir.

[92] Kampen,W.v,„ Studienzur deutschen Türkeipolitik in derZeitWilhelms II, DİSS., Kiel (1968), s. 21,15. Rodas M, Almanya nasıl Türkiye Yunanlılarını İmha etti, Atina, (1978) s. 9 E. (Emmanuilidis, E.), Osmanlı devletinin son yılları), (Atina), (1924). s. 32.

[93] Bonn PAAA,Türkei No. 168, Beziehungen derTürkei zu Griechenland, c. 15, No. 532 (7 Eylül 1916), Mettemich an v, Bethmann Hollweg.

[94] Bonn PAAA,Türkei No. 168, Beziehungen derTürkei zu Griechenland, c. 14, “Beobachtungen des Dragomans Schworbel auf seinerDienstreise nach Aiwali (2-19 Ağustos 1915)”.S.a.Text bei Anm.358 und Papadopoulos, I., Giresun Tarihinden Sayfalar s. 37-38.

[95] Bonn PAAA,Türkei No. 168, Beziehungen derTürkei zu Griechenland, c. 15, J. No. Geh. 486. (14 Eylül 1916)

Bergfeld an Metternich. Derselben Ansicht war Bergfelds österreichischer Kollege Kwiatkowski: Bihl, W., Die Kaukasus-Politik der Mittelmachte,Teil 1, Wien-Köln-Graz (1975), s. 183 und Anm. 481.

96 1916 Ağustosunda Kunaka köyünden 26 Rum kadın ve kız, Türklerden korktuklarından nehire atladılar. Lameras, K. Küçük Asya Sorunu, (Atina), (1918), s. 67. Atina. A.Y.E., K.Y., 1916. Prot. No. 1570/1916. Petrupolis Yunanistan elçisinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği rapor.

97 Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkeizu Griechenland, c. 15, J. No. Geh. 486 (14 Eylül 1916), Bergfeld an Metternich. Ayrıca bkz. Lepsius, J„ Deutschland und Armenien 1914-1918, s. 298 89 Ekim 1916), Radowitz an v. Bethmann Hollweg s. 303 (17 Kasım 1916), Liman v, Sanders an die deutsche Botschaft in Konstantinopel.

[98] Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenlarıd, c. 15, J. No. Geh. 486 (14 Eylül 1916), Bergfeld an Metternich. Bkz. Atina, A.Y.E., K.Y.,Y.A.K., 1919. A/4a, Pontoslu Rumların bağımsız devlet kurma çabaları, dosya 2, Giresun (7/20 Ağustos 1919), Neofitos'un Kanelopulos'a ve Kotiora'ya gönderdiği mektup (7 Ağustos 1914). Kotiora Metropoliti Polikarpos'un İstanbul'daki E. Kanelopulos'a gönderdiği mektup.

[99] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, Zl. 42/pol. (9 Kasım 1916), Kwiatkowski an Burian.

[100] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 369, Konsulate 1916 Trapezunt, Zl. 44/pol. (30 Kasım 1916), Kwiatkowski an Burian.

101 1916 yılının Kasımından Aralık ayına kadar Tripolis, Giresun, Seyran ve Karahisar'ın 23 köyünden 14.000 Rum sürüldü: Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 370, Konsulate 1917Trapezunt, Zl.4/pol (16 Ocak 1917) Kwiatkowski an Czernin, Bonn PAAA, Türkei No.

168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 15, Nr. 110 (16 Şubat 1917), Kühlmann an v. Bethmann Hollweg, Bericht über Fortgang der Deportationen dergriechischen Bevölkerung von Ordou, Tripolis, Bayburt, Samsun, Baffra, Unİeh, Fatsa. Lameras, K. Küçük Asya Sorunu (Atina), (1918), s. 69.

[102] İstanbul'daki Alman konsolosluğunun 26 Aralık 1916'da Dışişleri bakanlığına gönderdiği birtelgrafta birçok Rum mülteci ailelerinin Özellikle de kadın, kız ve çocukların Sivas'a vardığını ve muhtaç bir durumda olduklarından bahsetmektedir. Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 15, Telgraf no. 1363 (26 Aralık 1916}, Goeppert an das Ausw. Arat. veWien HHStA, PA,

Türkei XII, Liasse467 LIV, GrİechenverfolgungenderTürkei 1916-191 S, No. 27/P {24 Şubat 1917), k.u.k. Botschafter in Berlin an Czernin.

[103] Wien HHStA, PA,Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in derTürkei 1916-1918, Zl. 7/Pol. (30 Jan. 1917), Kwiatkowski an Czernin, ilişkte: Samsun Metropoliti Germanos'un İstanbul Patrikhanesine gönderdiği raporun tercümesi bulunmaktadır.

[104] Wien HHStA, PA.,Türkei XII, Liasse467 LIV, Griechenverfolgungen in derTürkei 1916-l918,Zl.7/Pol. (30 Ocak 1917), Kwiatkowski an Czernin, Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in derTürkei 1916-1918, prot. no ve tarih bulunmuyor. Konsolos raporlarında Türkiye'deki Rumların sürülmesinin özeti. Bonn PAAA,Türkei No. 168, Beziehungen derTürkeizu Griechenland, c. 15, No. 759 (13 Aralık 1916), Kuhlmann an v. Bethmann Hollvveg. Wien HHStA, PA, XXXVIII, karton 370, Konsulate 1917), Trapezunt, ZL.2 /pol (9 ocak 1917) Kwiatkpwski an Czernin und ZL.12/pol (20 mart 1917) Kwiatkowski an Czernin Amisos metropolitinin İstanbul Ekümenik Patrikhanesine gönderdiği üç rapor bulunmaktadır.

[105] Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in derTürkei

1916-1918, ohne Nr. und Datum, Zusammenfassung über die “Griechenverfolgung İn der Türkei”, nach einer Konfidentenmeldung aus Konstantinopel (31 Ocak 1917). Ayrıca bkz. Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen der Türkei zu Griechenland, c. 15, no. 61 pol. (9 Şubat 1917).

[106] Bonn PAAA, Türkei No. 168, Beziehungen derTürkei zu Griechenland, c. 15, no. 61 pol. (9 Şubat. 1917). Wien HHStA, PA, Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen İn der Türkei 1916-1918, No. 27/P (4 Şubat 1917), k.u.k. Kotschafter in Berlin an Czernin.

[107] Wien HHStA, PA, Türkei XII, liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in derTürkei 1916-1918, Nr. 55 B/P. (7 Temmuz 1917), Pallavicini an Czernin.

[108] Wien HHStA, PA, Türkei XII, liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen in derTürkei 1916-1918,ZL. 50/pol (24 aralık 1917) Kwiatkowski an Czernin, bezugnehmend auf einen Berichdets k.u.k. leutnants Shipper an Kwiatkowski (16 aralık 1917)

[109] Wien HHStA, PA,Türkei XII, Liasse 467 LIV, Griechenverfolgungen İn derTürkei 1916-1918, No. 5 (2 Ocak 1918), Atina. A.Y.E., K.Y., Y.A.K., 1919 A/4a, Pontoslularm bağımsız devlet kurma çabaları, Ekaterinodar (20 Mayıs 1919), Albay Katehaki’ye, İstanbul.

[110] Wien HHStA, PA,Türkei XII, Lİasse 467 LİV, Griechenverfolgungen in derTürkei 1916-1918, No.4/E/P„ İlişikte telgraf (2 Ocak 1918) tov Kwİotkowskİ Zl,7/pol. (17 Ocak 1918), Kvviatkovvski an Czernin und Nr. 6/D/P. (19 Ocak 1918), Pallavicini an Czernin.

[111] Kiniğopulos, P., (Nikopolis, Kolonya bölgesindeki katliam ve tahribatlar üzerine raporlar), (İstanbul) (1919), s. 29. Kurulun Patrikhaneye gönderdiği rapor.

[112]Kiniğopulos, P., ibid„ s. 41, Kurulun Patrikhaneye gönderdiği rapor. (1917). Rapor İstanbul gazetesi Nea Zoi’de yayımlandı. No. 98 (12 Kasım 1918).

[113] Kiniğopulos, P., İbİd, s. 21-22. Atina. A.Y.E., K.Y., Y.A.K., 1919 A/4a, Pontoslularm bağımsız devlet kurma çabaları, Ekaterinodar {20 Mayıs 1919).

[114] Kiniğopulos, P., İbid, s. 16

[115] Kiniğopulos, P., İbid, s. 14 ve 44.

[116] ibid, s. 18.

[117] ibid, s. 70 ioakimidis'in Kiniğopulos'a gönderdiği bir rapordan {22 Nisan 1919).

[118] Valavanis, G., Pontos'un genel modern tarihi, (Atina) (1925), s. 262-263. Atina, A.Y.E,, K.Y., (T. 1923, Türk katliamlarının görgü tanıklarının ifadeleri, Report of conditions in Sivas, by William E. Hawkes, Constantinople (June 5,1922).

[119] Tsausis, A, PontosHopsa'nınTarihi, (Atina) (1960), s. 37.

[120] Antonidis, S, Güzel Giresun), (Atina), (1976}.s. 91, Samsun Metropoliti Germanos'un Marsilya'nın büyük tüccarlarından Konstantinidis'e gönderdiği mektuptan (29 Aralık 1918). Germanos 1917'de Samsun'dan sürülmüştü böylece Rum nüfusu lehine faaliyetleri engellenmiş oldu.Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 370, Konsuiate 1917Trapezunt,ZI.44/pol,(31 Ekim 1917) , Kwiatkowskİ an Czernin.

[121] Avusturya Trabzon konsolosu Kwiatkowski, 30.000 Rum'un Rusların İşgal ettiğiTrabzon bölgesinden uzaklaştığını söylüyor. Wien HHStA, PA, XXXVİİİ, Karton 371, Konsuiate 1918Trapezunt, Zl. 37/A {21

Ağustos. 1918), Kwiatkowski an Burian.

[122] Panaretos), Tarih boyunca Pontos, (Drama), (1927), s. 209. Ayrıca bkz.Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate l918Trapezunt, Zl. 16/pol. (8 Mart 1918) , Kwiatkowski an Czernin.

[123] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 37/A (21 Ağustos! 918) und ZL 44/pol. (1 Ekim 1918), beide Kwitkowski an BurİIan: «Giresun'da ekonomik kriz yüzünden 3.000 Rum Rusların göz yummasıyla Rusya, Kırım ve Kafkaslara geçtiler. (Savaştan önce Rumların nüfusu 8.000'di. (Zl. 44/pol.).

[124] Resmi Türk makamları 36 gizli Hristiyan aileden yalnız yedisinden haberdardı. Hatt-ı Hümayundan sonra 1857 yılında Yani Hurşit'in de ailesi durumu açıkladı. Sürgünlerden sonra ailelerin çoğu tekrar gizli Hristiyanlığa döndü, sadece Yani Hurşit'in ailesi dayanabildi. Maravelakis,M. – Vakaiopulos, A.), Selanik bölgesindeki göçmen kampları, Selanik), (1955)., s. 98.

[125] Maravelakis,M. – Vakaiopulos, A.), Selanik bölgesindeki göçmen kampları, Selanik), (1955)., s. 98.

[126] Milioris), Gizli Hristiyanlar, (Atina), (1962). s. 27-28.

[127] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 37/A (21 Ağustosl 918) ZL 44/pol. (1 Ekim 1918), beide Kwiatkowski an Burian.

[128] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 37/A (21 Ağustos 1918), Kwiatkowski an Burian. Tasudis G.Trabzonlu Atina başpiskoposu Hrisantos'un biyografisi ve anıları, (Atina), (1970), s.. 160. Hrisantos, Trabzon Kilisesi (Atina), (1931), s. 765.

[129] Wien HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 44/pol. (1

Ekim 1918), Kwiatkowski an Burian. Atina, A.Y.E., K.Y., Y.A.K., 1919 A/4a, Pontoslularm bağımsız devlet kurma çabaları, İstanbul (5 Mayıs 1919), İstanbul'daki Yunanistan [?] hazretlerine. Aynı dosyada bkz no 3488, İstanbul (5 Ekim 1919), Savunma bakanlığına: Atina, Metropolit Germanos'un mektubu Amisos (13/25 Mart 1919) Kanelopulos E.'ye İstanbul, Atina, A.Y.E., K.Y., Y.A.K., 1919.A/4a, Pontoslularm bağımsız devlet kurma çabaları, dosya 2, İstanbul (7 Mayıs 1919), İstanbul Misyonu, Petimezas'dan Kanelopulos'a.

[130] Wien, HHStA, PA, XXXVIII, Karton 371, Konsulate 1918 Trapezunt, Zl. 44/pol.(1 Ekim 1918), Kwiatkowski an Burian. Samsun Sancağında savaştan önce 120.000 Rum yaşıyordu. (Kwiatkowski'nin verilerine göre).

[131] Pavlidis I. Anadolu ve Pontos tarihinde dökülen kan ve verilen kurbanlar), (Dodoni yayınları), Selanik), (1979), s. 18. Aleksandris, A., 1918-1922 dönem; Pontos Helenizminin milli şuurunun oluşması, (Atina), (1980), s, 432-433.

[132] Pavlidis I., ibid., s. 18. Atinaa, A.Y.E., K.Y., 1920 A/5/VI. Pontos, Siyaset A', Marseilie (17/30 Haziran 1920), Sayın E.Venizelos'a, başbakan, K. Konstantinidis.

[133] Jaschke, G., «DieTürkisch-Orthodoxe Kirche», İn: Der İslam, Yayınları. B. Spuler, t. 45, Berlin (1968), s. 318.

[134] Kemal, Mustafa, Die nationale Revolution 1920-1927, Leipzig (1928), s. 171.

[135] Jaschke, G., ö.n., 0.319. Atina, A.Y.E., K.Y., 1919. A/4a, Pontoslularm bağımsız devlet kurma çabaları, no 1162, Batum (14/27 Mayıs 1920), Pontos milli konseyi, Yunanistan Hükümeti başkanı El. Venizelos'a.